

دانشنامه امام حسین علیه السلام

بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ

پدیدآورنده: محمد محمدی ری شهری	زمان پدیدآورنده: معاصر
همکار: سید محمود طباطبایی نژاد	محل نشر: قم
مترجم: عبد الهادی مسعودی	ناشر: دارالحدیث
مترجم: محمد مرادی	نوبت چاپ: هفتم
مترجم: مهدی مهریزی	تاریخ انتشار: ۱۳۹۳
همکار: سید روح الله سید طباطبایی	تعداد جلد: ۱۶
مترجم: محمد خنیفرزاده	قطع: وزیری

زبان: عربی - فارسی

پیشگفتار

بررسی جامع و همه جانبه زندگی پیشوایان دینی (پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام)، از آن رو که به فهم درست گفتار، رفتار و موضعگیری آنان در شرایط گوناگون می انجامد، ضروری است؛ زیرا نگاه تجزیه ای و تک بعدی، از آفت بدفهمی مصون نیست. در نگاه جامع می توان رشته پیوند حلقه های به ظاهر گسسته را پیدا کرد، چنان که با همین نگاه می توان تعارض ظاهری برخی سخنان و رفتارها را برطرف ساخت.

این جامع نگری، تنها با پژوهش های علمی و روشمند در باره هر یک از این پیشوایان، تحقق می یابد که لازمه آن، حضور محققان با تخصص های گوناگون در مراحل مختلف پژوهش است. به انجام رساندن چنین پژوهش هایی، سالیان درازی است که دغدغه این جانب و همکارانم در پژوهشکده علوم و معارف حدیث است.

دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام که در سال ۱۳۷۹ منتشر شد، نخستین اثر از این مجموعه بود که پس از مدت ها تلاش علمی، به ثمر نشست و در جامعه علمی داخل و خارج کشور، بازتاب های بسیار مثبت داشت. رسیدن متن عربی کتاب و

ترجمه فارسی آن به چاپ های مکرر و اقدام گروهی از مترجمان صاحب نام به ترجمه آن به زبان های اردو، ترکی، انگلیسی و... در زمانی اندک، نشان از توجه مخاطبان به این اثر دارد.^۱

و اینک شاهد به بار نشستن دومین تلاش در این زمینه هستیم: دانش نامه امام حسین علیه السلام.

امام حسین علیه السلام در میان شیعیان، مسلمانان و حتی دیگر جوامع، بیشتر با حادثه عاشورا — که درخشان ترین بخش زندگی ایشان است — شناخته شده است و اگر این بخش از زندگی ایشان با دیگر دوره های آن همراه گردد، شناخت کامل تری به دست می دهد. از این رو، تلاش شد تا در این دانش نامه، تمام مقاطع زندگی امام حسین علیه السلام بازگو شود، هر چند حساسیت و بزرگی حادثه عاشورا ایجاب می کرد که نسبت به آن مقطع، بررسی علمی درخور انجام گیرد.

می توان تاریخ زندگی نورانی و افتخارآمیز حضرت ابا عبد الله الحسین علیه السلام را به پنج دوره تقسیم کرد:

دوره اول، مقارن با حیات پیامبر صلی الله علیه و آله (۴ - ۱۱ق)؛

دوره دوم، از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله تا پایان خلافت عثمان (۱۱ - ۳۵ق)؛

دوره سوم، مقارن با خلافت امام علی علیه السلام (۳۵ - ۴۰ق)؛

دوره چهارم، از شهادت امام علی علیه السلام تا هنگام مرگ معاویه و به قدرت رسیدن یزید (۴۰ - ۶۰ق)؛

و دوره پنجم، دوران قیام بر ضد حکومت یزید (۶۰ - ۶۱ق).

بررسی ادوار پنجگانه زندگی امام حسین علیه السلام، از حضور فعال و تأثیرگذار ایشان در حوادث و رخدادهای جامعه اسلامی خبر می دهد، چنان که بررسی سیره و سخنان بر جای مانده از ایشان — که از حجم نسبتا بالایی برخوردارند و میراث علمی ایشان تلقی می گردند — نیز توجه به پرورش اخلاقی و معنوی انسان ها را به نمایش می گذارد.

هر يك از دوران های تاریخ زندگی امام حسین علیه السلام، ویژگی های قابل تأمل و آموزنده ای دارد:

یکی از مهم ترین ویژگی های دوره نخست، پرورش یافتن در دامان پیامبر صلی الله علیه و آله و برخورداری از تأثیرهای عاطفی و معنوی پیامبر خداست.

در دوره دوم، انزوای سیاسی امام علیه السلام و روابطشان با خلفا و نقش ایشان در حوادث مهم دوران جوانی شان (مانند: فتوحات افریقیه و طبرستان و پیشگیری از قتل عثمان)، ویژگی هایی هستند که باید مورد بررسی قرار گیرند.

ویژگی دوره سوم، حضور ایشان در جنگ های جمل، صفین و نهروان و نیز حضور فعال در کنار پدر است.

^۱ . گفتنی است که جایزه دومین دوره انتخاب «کتاب سال ولایت» و برخی جوایز و نشان های علمی - فرهنگی دیگر به این دانش نامه تعلق گرفت. در این باره، ر. ک: دانش نامه امیرالمؤمنین علیه السلام: ج ۱ ص ۷ (پیش گفتار).

ویژگی دوره چهارم، همراهی امام حسین علیه السلام با تصمیم گیری های امام حسن علیه السلام در برخورد با معاویه و احترام گذاشتن کامل ایشان به برادر است. به علاوه، اعتراض ها و موضع گیری هایی در برابر حکومت معاویه از ایشان به چشم می خورد که زمینه ساز حادثه عاشورا شمرده می شوند.

و سرانجام به دوره پنجم زندگی امام علیه السلام می رسیم که هر چند از نظر زمانی، نسبت به دیگر دوره ها، کوتاه تر است؛ اما مهم ترین، حساس ترین و افتخارآمیزترین فصل تاریخ زندگانی امام حسین علیه السلام است.

نهضت حسینی، اواخر ماه رجب سال ۶۰ هجری، با حرکت امام حسین علیه السلام از مدینه به طرف مکه، آغاز شد و با بازگشت اهل بیت ایشان به مدینه، پایان گرفت.

این دوره کوتاه — که کمتر از يك سال به طول انجامید^۱ —، از نظر کمیت، بسیار کوتاه و زودگذر بود؛ اما از نظر کیفیت و آثاری که بر آن مترتب شد، بسیار مهم و جاوید و فراموش ناشدنی است. آنچه در این دوره کوتاه اتفاق افتاد، نه تنها در تاریخ اسلام، بلکه در تاریخ بشر، بی نظیر است.

وظیفه الهی هر امام در دوران امامت

ما بر این باوریم که هر اقدامی که امامان اهل بیت علیهم السلام در دوران امامت خود انجام داده اند، وظیفه الهی آنها بوده است، چنان که محدث بزرگوار، شیخ کلینی، در الکافی، در حدیثی با سند بسیار معتبر، از صریح گناسی نقل کرده که حُمران بن اَعین شیبانی به امام باقر علیه السلام گفت:

در باره حرکت علی بن ابی طالب و حسن و حسین علیهم السلام و قیام و اقدامشان برای دین خداوند والا مرتبه، در حالی که سرانجامش کشته شدنشان به دست طاغوتیان و پیروزی طاغوت بر آنان بود، تا جایی که کُشته و مغلوب گردیدند، چه می فرمایی؟

امام باقر علیه السلام، در پاسخ حُمران فرمود:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدْ كَانَ قَدَّرَ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَضَاهُ وَأَمْضَاهُ وَحَتَمَهُ عَلَى سَبِيلِ الْإِخْتِيَارِ، ثُمَّ أَجْرَاهُ. فَيَتَقَدَّمُ عَلَيْهِمِ مِنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قَامَ عَلِيُّ وَالحَسَنُ وَالحُسَيْنُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ...^۲

خداوند — تبارک و تعالی —، این وقایع را برای آنان و به اختیارشان، مقدر کرد و حکم نمود و امضا کرد و قطعی نمود و به اجرا در آورد، و علی و حسن و حسین علیهم السلام، با آگاهی ای که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پیش تر به آنان داده بود، حرکت و قیام کردند.

^۱ تاریخ دقیق بازگشت اهل بیت امام علیه السلام به مدینه، مشخص نیست؛ اما با اطمینان می توان گفت که هنوز يك سال از خارج شدن آنها نگذشته بود که به مدینه باز گشتند.

^۲ الکافی: ج ۱ ص ۲۶۲ ح ۴.

بر پایه این سخن، پیامبر صلی الله علیه و آله وظیفه هر يك از امامان اهل بیت علیهم السلام را از طرف خداوند متعال، قبلاً تعیین و به آنان ابلاغ نموده بود و هر يك از آنان، در دوران امامت خود، طبق تکلیف الهی خویش عمل می کردند.

بنا بر این، هر يك از امامان، اگر در فضای سیاسی دوران امام حسین علیه السلام قرار می گرفتند، همان کاری را انجام می دادند که او انجام داد؛ ولی به هر حال، موقعیت و آزمونی که در دوران کوتاه امامت سید الشهداء علیه السلام برای ایشان پیش آمد، برای هیچ يك از رهبران الهی در طول تاریخ، پیش نیامد.

به نمایش گذاشتن نسخه ای از انسان کامل و قرآن ناطق

امام حسین علیه السلام، با بهره گیری از این فرصت استثنایی، نسخه کاملی از قرآن ناطق و انسان کامل را در برابر چشم جهانیان، به نمایش گذاشت و حماسه ای بی نظیر، پدید آورد. تعبیر استاد شهید مرتضی مطهری رحمه الله، در این باره، چنین است:

حسین علیه السلام، سرود انسانیت است. شما در دنیا، حماسه ای مانند حماسه حسین بن علی علیه السلام، پیدا نخواهید کرد، چه از نظر قدرت و قوت حماسه، و چه از نظر علو و ارتفاع و انسانی بودن آن.^۱

در این حماسه، انواع خصلت های والای انسانی، همچون: صبر و استقامت، ایثار و از خود گذشتگی، کرامت و عزت نفس، آزادی خواهی، صداقت و حفظ آرامش روانی در سخت ترین شرایط زندگی (در برابر انواع پستی ها، جنایت ها، قساوت ها و بی رحمی ها)، به گونه ای جلوه یافته که فرشتگان الهی، شگفت زده شده اند.^۲

این نمایش، به قدری صریح، روشن، آشکار و عمومی بود که حتی دشمنان امام علی علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام نیز نتوانستند آن را تحریف کنند و چهره درخشان ابا عبد الله الحسین علیه السلام و قیام الهی او را به گونه ای دیگر، جلوه دهند. به گفته عباس محمود عقّاد، نویسنده مصری:

بنی امیه، پس از شهادت حسین علیه السلام، به مدّت شصت سال، به او و پدرش علیهما السلامبر منابر، ناسزا گفتند؛ اما هرگز هیچ يك از آنها جرئت نکردند کوچک ترین گناه و بی تقوایی و عمل نکردن به احکام دین را — که ممکن است کسی در پنهان یا آشکار انجام دهد —، به او نسبت بدهند، و هیچ ایرادی از او نگرفتند، جز قیام علیه حکومتشان!^۳

کسانی که فصلی از تاریخ را تحریف می کنند یا شخصی را بر خلاف آنچه هست، جلوه می دهند، در صورتی دست به چنین کاری می زنند که زمینه اجتماعی را برای این اقدام، مساعد ببینند و راهی برای مُشتبه ساختن امر بر مردم پیدا کنند؛ ولی حماسه عاشورا، آن چنان صریح و روشن و غیر قابل پیش بینی بود که چنین مجالی به دشمنان اهل بیت علیهم السلام نداد.

^۱ حماسه حسینی: ج ۱ ص ۱۲۱.

^۲ وقد عَجِبْتُ من صبرك ملائكة السموات (المزار الكبير: ص ۵۰۴، بحار الأنوار: ج ۱۰۱ ص ۲۴۰).

^۳ المجموعة الكاملة، عباس محمود العقّاد: ج ۲ ص ۲۲۸.

اهداف حماسه حسینی

این حماسه مقدّس ، اهداف متعدّدی را تعقیب می کرد که سرآمد آنها ، جهل زُدایی عمومی ، پیشگیری از محو ارزش های اسلامی ، و باز گرداندن جامعه اسلامی به مسیر درست اسلام ناب بود ،^۱ و چه زیبا سروده است سیّد جعفر حلّی :

قد أصبح الدّین منه شاکیا سَمَمًا   و ما إلى أحد غیر الحسین شکی

فما رأى السَّبَط للذین الحنیف شفا   إلا إذا دمه فی نصره سفکا

و ما سمعنا علیلاً لا علاج له   إلا بنفس مداویه إذا هلکا

بقتله فاح للإسلام طیب هدی   فکلّمَا ذکرته المسلمون ذکا

و صان ستر الهدی عن کلّ خائنة   ستر الفواطم یوم الطفّ إذ هتکا

نفسی الفداء لفاد شرع والده   بنفسه و بأهلیه و ما ملکا ...^۲

دین ، از دست یزید ، دردمند و بیمار گشت   و به نزد کسی جز حسین علیه السلام ، شکوه نبرد .

نواده پیامبر صلی الله علیه و آله ، برای درمان دین ، راهی ندید   جز این که خونس در راه آن ، ریخته شود .

تاکنون در باره هیچ بیماری شنیده ایم که درمانی نداشته باشد   مگر این که درمان کننده اش ، جان خویش بر سرِ درمان بگذارد .

با گشته شدنش ، عطر هدایت اسلام ، منتشر شد و مسلمانان ، هر گاه از آن [واقعه] یاد کنند ، این عطر ، بیشتر انتشار می یابد .

پرده هدایت ، از گزند هر دیده خیانتکاری مصون گردید آن هنگام که پوشش زنان خاندان فاطمه در کربلا هتک شد .

جانم فدای آن که فدای دین پدرش گشت   با جان خود و خانواده اش و هر آنچه داشت !

بزرگ ترین درس عاشورا

تاریخ عاشورا ، درس های اخلاقی ، سیاسی و اجتماعی ارزنده و متنوّعی را به امت اسلامی ، بلکه به همه آزادی خواهان راستین ، ارائه می کند ؛ لیکن بزرگ ترین درس آن ، هشدار نسبت به استحاله فرهنگی و سیاسی يك جامعه ارزش مدار است . این درس ، خصوصاً برای ملت ایران که با الهام گرفتن از فرهنگ عاشورا و رهبری یکی از فرزندان راستین ابا عبد الله الحسین

۱. ر. ک : ج ۳ ص ۳۲۳ (بخش هفتم / تحلیلی درباره اهداف قیام امام حسین علیه السلام) .

۲. سحر بابل و سجع البابل : ص ۳۸۳ ، الدرّ النضید : ص ۲۴۱ .

علیه السلام، امام خمینی رحمه الله، انقلابی را بر پایه ارزش های اسلامی پدید آوردند، فوق العاده مهم، بیدار کننده و عبرت آموز است.

عوامل استحاله فرهنگی و سیاسی جامعه صدر اسلام

مسئله اساسی این است که: عوامل اصلی استحاله فرهنگی و سیاسی مسلمانان صدر اسلام، چه بود؟ چه شد که جامعه اسلامی، تنها به فاصله پنجاه سال پس از رحلت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله، چنان به انحطاط گرایید که فرزند پیامبر صلی الله علیه و آله و بزرگ ترین شخصیت علمی، اخلاقی و سیاسی آن دوران، به دست مردمی که خود را مسلمان و پیرو پیامبر صلی الله علیه و آله می دانستند، اهل نماز و روزه بودند و بی واسطه یا با یک واسطه، فضایل حسین بن علی علیه السلام را از زبان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله شنیده بودند، به همراه شماری از فرزندان و نزدیکان و یارانش، به فجیع ترین شکل ممکن، به شهادت رسید و خاندان او - که اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله شمرده می شدند -، به اسارت رفتند؟!

نقش خواص در استحاله فرهنگی و سیاسی

نقش خواص یا نخبگان، در دگرگونی های جامعه، نقشی بنیادین است. در طول تاریخ تا به امروز، نخبگان، مؤثرترین نقش را در تحولات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی داشته اند و همچنان نیز دارند؛ اما اسلام، به مسلمانان اجازه نمی دهد که چشم و گوش بسته، از نخبگان جامعه پیروی کنند. از این رو، هر چند خواص در دگرگونی های فرهنگی و سیاسی جامعه صدر اسلام، نقش اساسی را داشتند، لیکن توده مردم نیز که چشم بسته از آنها پیروی می کردند، بی تقصیر نبودند و بدین سان، دنیاطلبی و خیانت خواص و پیروی کورکورانه عوام از آنان،^۱ در طول نیم قرن پس از رحلت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله، زمینه ساز حادثه کربلا گردید و از این رو، عوام در کنار خواص، در «زیارت عاشورا»، مورد نفرین قرار می گیرند:

يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ! لَقَدْ عَظَمْتَ الْمُصِيبَةَ بِكَ عَلَيْنَا وَعَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ، فَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً أَسَّسَتْ أَسَاسَ الظُّلْمِ وَالْجَوْرِ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ، وَ لَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً دَفَعَتْكُمْ عَنْ مَقَامِكُمْ وَأَزَالَتْكُمْ عَنْ مَرَاتِبِكُمْ الَّتِي رَتَّبَكُمْ اللَّهُ فِيهَا، وَ لَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً قَتَلَتْكُمْ، وَ لَعَنَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ لَكُمْ بِالتَّمَكِينِ مِنْ قِتَالِكُمْ!^۲

ای ابا عبد الله! مصیبت تو، بر ما و بر تمامی آسمانیان، بسیار گران است. لعنت خدا بر امتی که بنیاد ستم و بیداد بر شما اهل بیت را بنا گذاشت! و لعنت خدا بر گروهی که شما را از مقامتان، محروم ساختند و از جایگاهی که خدا برایتان مقرر کرده بود، دور کردند! و لعنت خدا بر آنانی که زمینه ساز و یاریگر جنگ آنها با شما شدند!

^۱ ر. ک: دانش نامه امیر المؤمنین علیه السلام، ج ۷ ص ۲۰۶-۲۴۹ (دلایل تنهایی امام علی علیه السلام).

^۲ کامل الزیارات: ص ۳۲۷ ح ۵۵۶. نیز، ر. ک: همین دانشنامه: ج ۱۲ ص ۳۷ (بخش سیزدهم / فصل دوازدهم / زیارت امام علیه السلام در روز عاشورا، به روایت کامل الزیارات، از علقمه). گفتنی است که این زیارت نامه، به وسیله علقمه، از امام باقر علیه السلام روایت شده است.

مقصود از بنیان گذاران ستم و بیداد بر اهل بیت علیهم السلام، همان خواص و نخبگانی اند که نقش اول را در دگرگونی فرهنگی و سیاسی جامعه اسلامی نخستین، ایفا کردند. آنان، بیش از کسانی که در فاجعه کربلا نقش مستقیم داشته اند، مقصّرند و از این رو، پیش از آنها مورد نفرین قرار گرفته اند.

بنا بر این، بزرگ ترین پیام عاشورا به نخبگان جوامع اسلامی، هشدار نسبت به خطر دنیاطلبی و به ملت های مسلمان، هشیاری در برابر انحراف خواص و نخبگان است و ملت سرفراز ایران، بویژه نخبگان ملت، که با پیروی از مکتب عاشورا، نظام اسلامی مبتنی بر آرمان های اهل بیت علیهم السلام را در این کشور پدید آوردند و به خواست خداوند منان، زمینه ساز انقلاب جهانی اسلام به رهبری امام مهدی علیه السلام خواهند بود، بیش از هر ملت دیگری باید به این پیام مهم و این درس سرنوشت ساز، گوش فرا دهند.

ظرفیت فرهنگی تاریخ عاشورا

تأمل در آنچه بدان اشارت رفت، نشان می دهد که تاریخ عاشورا، از ظرفیت بی بدیلی در هدایت انسان ها و سازندگی جامعه آرمانی انسانی و مبتنی بر ارزش های اسلامی، برخوردار است و با توجه به این ظرفیت فرهنگی، راز این حدیث نبوی گشوده می گردد که: در حسّاس ترین نقطه عرش الهی، از حسین، به عنوان «چراغ هدایت» و «کشتی نجات»، یاد شده است. متن حدیث، چنین است:

إِنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي السَّمَاءِ أَكْبَرُ مِنْهُ فِي الْأَرْضِ؛ وَإِنَّهُ لَمَكْتُوبٌ عَنِ يَمِينِ عَرْشِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: مِصْبَاحٌ هُدًى، وَسَفِينَةٌ نَجَاةٍ.^۱

حسین بن علی علیه السلام، در آسمان، مقامی برتر از زمین دارد؛ چرا که در سمت راست عرش، در باره او نوشته شده است: چراغ هدایت و کشتی نجات!

بی تردید، همه امامان اهل بیت علیهم السلام، چراغ هدایت و کشتی نجات اند؛ اما ظرفیت فرهنگی تاریخ عاشورا، سبب شده است که نام امام حسین علیه السلام بدین عنوان به ثبت برسد.^۲

۱. ر.ک: ج ۲ ص ۷۲ ح ۴۲۸.

۲. باید توجه داشت که آنچه در کلام شماری از خطبا شهرت یافته که «اهل بیت علیهم السلام، همه کشتی نجات اند؛ اما کشتی حسین علیه السلام، وسیع تر و پُر سرعت تر است»، مأثور از اهل بیت علیهم السلام نیست. گفتنی است که پس از جستجوی فراوان در ریشه یابی این سخن، مشخص شد که این مطلب، تحلیلی از مرحوم شیخ جعفر شوشتری رحمه الله (م ۱۳۳۵ ق) در باره ظرفیت فرهنگی تاریخ عاشورا و شخصیت ابا عبدالله الحسین علیه السلام در جهت هدایت و نجات انسان هاست. کلام ایشان در کتاب الخصائص الحسينية، چنین است:

«فرايت في الحسين عليه السلام خصوصية في الوسيلة إلى الله أتصف بسببها بأنه بالخصوص، باب من أبواب الجنة و سفينة للنجاة و مصباح للهدى، فالنبي و الأئمة عليهم السلام كلهم أبواب الجنان؛ لكنّ باب الحسين أوسع، و كلهم سفن النجاة؛ لكنّ سفينة الحسين مجراها في اللجج الغامرة أسرع و مرساها على السواحل المنجية أيسر، و كلهم مصابيح الهدى؛ لكنّ الاستضاءة بنور الحسين أكثر و أوسع، و كلهم كهوف حصينة؛ لكنّ منهاج كهف الحسين أسهل و أسهل.

آری! بهره‌گیری صحیح از ظرفیت فرهنگی تاریخ عاشورا، می‌تواند نه تنها ملت‌های مسلمان، بلکه جهان را از بن بست اجتماعی، فرهنگی و سیاسی‌ای که امروز گرفتار آن است، نجات دهد.

این است راز آن همه تأکید اهل بیت علیهم السلام بر زنده نگه داشتن عاشورا،^۱ رفتن به کربلا و زیارت سید الشهداء.^۲

ضرورت بازنگری تاریخ عاشورا

ظرفیت گسترده فرهنگی واقعه عاشورا و جایگاه ویژه آن در جهان اسلام، بویژه نزد پیروان اهل بیت علیهم السلام، ایجاب می‌کرده است که موضوع نهضت حسینی، به عنوان یکی از اصلی‌ترین مسائل مطرح در مکتب تشیع، در حوزه‌های علمی، توسط توانمندترین دانشمندان و کارشناسان، مورد تحقیق و تدقیق قرار گیرد و نخبگان آشنا با قرآن و حدیث و تاریخ اهل بیت علیهم السلام، ضمن جمع‌آوری، جمع‌بندی و ارزیابی گزارش‌های تاریخی، ابعاد متنوع و آموزنده این حماسه سرشار از هدایت، عزت و سعادت را تبیین و تفسیر نمایند.

اما با کمال تأسف، باید گفت که عدم توجه لازم از جانب حوزه‌های علمی و شخصیت‌های بزرگ علمی شیعه به این مسئله بسیار مهم، از یک سو، و گره خوردن مراسم عزاداری سید الشهداء علیه السلام با معیشت شماری از مردم، از سوی دیگر، سبب شده است که در بسیاری از مجالس عزاداری امام حسین علیه السلام، تحریک عواطف مردم، جایگزین تبیین اهداف بلند نهضت حسینی گردد و بدین سان، نه تنها بازار گزارش‌های ضعیف و بی‌ریشه‌ای که جنبه عاطفی آنها قوی است — هر چند خلاف شأن و منزلت اهل بیت علیهم السلام باشند — رونق یابد، بلکه به تعبیر استاد شهید مطهری، با این استدلال ماکیاولی که «هدف، وسیله را توجیه می‌کند»، راه برای جعل و دروغ در مرثیه‌سرایی، هموار شود؛^۳ گزارش‌هایی از این قبیل که:

— «هاشم بن عتبة مرقال، با نیزه‌ای به طول هجده گز، به یاری امام حسین علیه السلام آمد»،^۴ در حالی که او از یاران امام علی علیه السلام بود و حدود بیست سال پیش از آن، در جنگ صفین، کشته شده بود!

در حسین علیه السلام برای وسیله تقرّب به خدا بودن، ویژگی‌ای دیدم که او، به سبب آن ویژگی است که این گونه توصیف شده است: دری از درهای بهشت، کشتی نجات و چراغ هدایت! پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام همگی درهای بهشت اند؛ اما در حسین علیه السلام گشوده‌تر است. همگی کشتی نجات اند؛ اما کشتی حسین علیه السلام در میان امواج توفان‌های شدید، پُرشتاب‌تر، و پهلو گرفتار در ساحل‌های نجات، آسان‌تر است. همگی، چراغ هدایت اند؛ اما پرتو گرفتن از نور حسین علیه السلام، بیشتر و وسیع‌تر است. همگی، پناهگاه‌های مستحکم اند؛ اما راه رسیدن به پناهگاه حسین علیه السلام، هموارتر و آسان‌تر است» (الخصائص الحسينية: ص ۱۴).

۱. ر.ک: ج ۱۰ ص ۱۳۶ (بخش یازدهم / سیر تاریخی عزاداری امام حسین علیه السلام).

۲. ر.ک: ج ۱۰ ص ۴۲۴ (بخش سیزدهم: زیارت امام حسین علیه السلام / درآمد).

۳. ر.ک: حماسه حسینی: ج ۱ ص ۴۸.

۴. ر.ک: محرق القلوب: ص ۱۵۲، روضة الشهداء: ص ۳۰۱ و در آن آمده: «نیزه‌ای چون مار ارقم در دست گرفته».

— «عمر بن سعد ، يك ميليون و ششصد هزار نفر از مردم كوفه را به كربلا آورد»^۱ ، در صورتی که در آن زمان ، جمعیت کل کوفه ، حدود یکصد هزار نفر بوده است !

— «امام حسین علیه السلام ، در روز عاشورا ، سیصد هزار نفر را به دست خود ، هلاک گردانید»^۲ ، در صورتی که اگر امام علیه السلام در هر ثانیه ، يك نفر را کشته باشد ، برای کشتن سیصد هزار نفر ، ۸۳ ساعت و بیست دقیقه ، وقت لازم است!

— «حضرت ابو الفضل علیه السلام ، روز عاشورا ، ۲۵ هزار نفر را کشت»^۳ ، که با محاسبه ای که بدان اشاره شد ، کشتن این شمار از دشمن ، نزدیک به هفت ساعت ، وقت می خواهد !

نویسنده گزارش های یاد شده ، گویا با هدف ایجاد فرصت لازم برای عملیات مورد اشاره ، مدعی می شود که روز عاشورا ، ۷۲ ساعت به طول کشیده است!^۴

از این دست گزارش ها در کتاب هایی که با عنوان «منابع ضعیف» معرفی می شوند ، فراوان است . البته باید مطالبی را هم که به عنوان «زبان حال» از سوی روضه خوانان و مرثیه سرایان ، مطرح شده و به تدریج ، به «زبان قال» تبدیل شده و می شود ، به فهرست گزارش های ضعیف ، افزود !

باری ! پاسخگو نبودن حوزه های علمیه و کارشناسان خبره به نیازهای جدی جامعه در زمینه تاریخ صحیح و اهداف بلند نهضت حسینی ، سبب شده است که شمار کتاب هایی که خصوصا در عصر حاضر در باره امام حسین علیه السلام تألیف شده اند ، به صدها و بلکه هزاران جلد برسد ؛ اما کتاب های مستند و قابل اعتماد در جهت تبیین صحیح تاریخ نهضت حسینی و اهداف و آرمان های آن ، بسیار اندک باشند . از این رو ، در جامعه امروز ایران — که انقلاب اسلامی آن ، با الهام از نهضت عاشورا به ثمر رسیده است و سومین دهه خود را نیز پشت سر می گذارد — ، بازنگری و بازنگاری تخصصی تاریخ عاشورا و پاک سازی آن از مطالب بی اساس و موهن ، در جهت حفظ و صیانت از جان مایه انقلاب اسلامی ، بسیار ضروری می نماید و این ، بزرگ ترین خدمتی است که مراکز علمی و پژوهشی می توانند به ساحت قدس ابا عبد الله الحسین علیه السلام و مکتب اهل بیت علیهم السلام داشته باشند .

دانش نامه امام حسین علیه السلام ، گامی است متواضعانه در این راه ، که پس از سال ها تحقیق و تلاش ، با همکاری شماری از پژوهشگران توانمند «پژوهشکده علوم و معارف حدیث» ، هم اکنون ، آماده بهره برداری است ؛ اما با همه برنامه ریزی ها و تلاش هایی که برای هر چه کامل تر شدن این دانش نامه صورت گرفت ، کار خود را خالی از خطا و کاستی نمی

^۱ اسرار الشهادات : ج ۳ ص ۳۹ .

^۲ ر . ك : اسرار الشهادات (چاپ قدیم) : ص ۳۴۵ .

^۳ همان جا .

^۴ ر . ك : حماسه حسینی : ج ۱ ص ۲۹ ، لؤلؤ و مرجان : ص ۲۵۱ ، اسرار الشهادات : ج ۳ ص ۳۵-۳۹ .

^۵ ر . ك : ص ۹۱ (منابع غیرقابل استناد) .

دانیم و از همه فضلا و فرهیختگانی که آن را ملاحظه می کنند، می خواهیم که با ارسال پیشنهادهای و نقدهای خود، در جهت تکمیل این مجموعه، بر ما منت نهند.

در صفحات آینده، برای آشنایی اجمالی با این دانش نامه، گزارش کوتاهی از محتوای دانش نامه امام حسین علیه السلام و ویژگی ها و روش تهیه و تدوین آن، و همچنین تحلیل جامعی درباره کتاب شناسی تاریخ عاشورا و عزاداری سید الشهداء (با عنوان «درآمد»)، تقدیم خوانندگان می شود. پیش از آن، لازم می دانم از همه فضلا و پژوهشگران و عزیزانی که به گونه ای در تدوین این اثر سهیم بوده اند،^۱ خصوصا گروه «سیره نگاری» پژوهشکده علوم و معارف حدیث و بویژه آقایان سید محمود طباطبایی نژاد و سید روح الله سید طباطبایی — که معاونت این پژوهش را به عهده داشته اند — و استاد ارجمند، حجة الإسلام والمسلمین جناب آقای مهدی مهریزی، رئیس پژوهشکده علوم و معارف حدیث — که علاوه بر تدوین برخی از تحلیل ها، در ساماندهی نهایی بخشی از آنها همکاری داشته اند و افزون بر این، ترجمه بخشی از این دانش نامه نیز به قلم رسای ایشان است —، صمیمانه سپاس گزاری نمایم.

همچنین از فاضل گران قدر، حجة الإسلام والمسلمین جناب آقای عبد الهادی مسعودی — که ترجمه اکثر مجلدات این دانش نامه و نیز نگارش برخی تحلیل ها به قلم شیوای ایشان است — و فاضل ارجمند، جناب آقای محمد مرادی، مسؤول واحد ترجمه پژوهشکده علوم و معارف حدیث — که علاوه بر نظارت بر مجموع کار، ترجمه بخشی از آن را نیز به عهده داشته اند — تقدیر و تشکر می نمایم.

اللهم ارزقنا شفاعَةَ الحسينِ عليه السلام يومَ الوردِ وثبت لنا قدامَ صدقِ عندك معَ الحسينِ وأصحابِ الحسينِ الذينَ بذلوا مَهَجَهُم دُونَ الحسينِ عليه السلام .

محمد محمدی ری شهری

۱۶ فروردین ۱۳۸۷

۲۷ ربیع اول ۱۴۲۹

^۱ . گفتنی است نام اندیشه ورانی که در نگارش یا ساماندهی نهایی تحلیل ها نقش مؤثر داشته اند، در پانویشت تحلیل مربوط، آمده است. اندیشه وران دیگری نیز در نگارش تحلیل ها (گردآوری اطلاعات و متون، نگارش اولیه تحلیل ها و نقد آنها) و همچنین در نگارش زندگی نامه اعلام، همکاری داشته اند که عبارت اند از آقایان: سید محمد کاظم طباطبایی، محمد اسفندیاری، علی رفیعی، علامرودشتی حسین رفیعی، جعفر طبری، نجم الدین طبری، محمد امین پورامینی، رضا بابایی، محمد رضا انصاری قمی، ناصرالدین انصاری قمی، احمد مبلّغی، علی ملکی، محسن معینی، محمد حسین صالح آبادی، عباس پسندیده، سید علیرضا طباطبایی، امیرحسین ملک پور، مجتبی فرجی، سید حسن فاطمی، محمد کاظم رحمان ستایش، محمد علی اکبر نوذری و رجب بخشی.

درآمد

دانش نامه امام حسین علیه السلام که حاصل تلاش ده ساله این جانب و جمعی از پژوهشگران است، با محور قرار دادن امام حسین علیه السلام و جستجو در بیش از پانصد مصدر تاریخی، حدیثی، فقهی، تفسیری و کلامی، آنچه را در باره زندگانی فردی و اجتماعی، سخنان و آرا و نظریات دیگران در باره امام علیه السلام یافت می شده، در حدّ توان و امکان، گرد آورده است و پس از تجزیه و تحلیل و ساماندهی منطقی مباحث، اینک در اختیار پژوهشگران قرار می گیرد.

آنچه پرداختن به این دانش نامه را با وجود آثار فراوان دیگر در این باره ضروری می سازد، عبارت است از:

۱. جایگاه امام حسین علیه السلام و حادثه عاشورا در فرهنگ شیعه؛

۲. ظرفیت گسترده حادثه عاشورا و امام حسین علیه السلام برای بهره بری در مسیر کمال انسانی؛

۳. گسترش خرافات و سوء استفاده ها از حادثه عاشورا؛

۴. مغفول ماندن بخش های دیگر زندگانی امام حسین علیه السلام و غلبه نگاه تجزیه ای به زندگانی امام علیه السلام؛

۵. عدم استفاده از منابع اصیل و کهن در بیشتر آثار و تألیفات منتشر شده؛

۶. عدم بررسی زندگانی امام علیه السلام از زاویه های تاریخی، حدیثی، تفسیری، کلامی، فقهی و... .

اینها و برخی دیگر از اسباب و علل، زمینه ساز پرداختن به این پژوهش شد و اینک می توان ادّعا کرد با جستجوی گسترده در تمامی مصادر مربوط، اعم از منابع کهن و جدید، و نیز منظور داشتن ابعاد قرآنی، حدیثی، کلامی، فقهی، تاریخی و اجتماعی مسئله، و نگاه تحلیلی — انتقادی به اطلاعات و آگاهی های موجود، مجموعه ای نسبتاً جامع در باره امام حسین علیه السلام سامان یافته است.

اینک پیش از ارلئه نتیجه این پژوهش، مباحثی را به عنوان درآمد و چشم لنداز کلی مطرح می کنیم. این مباحث، در چهار محور، تقدیم می گردد:

۱. دانش نامه امام حسین علیه السلام در یک نگاه؛

۲. ویژگی های این دانش نامه؛

۳. کتاب شناسی تاریخ عاشورا و عزاداری؛

۴. مراحل تحقیق و تدوین این دانش نامه.